

ЮГОЗАПАДЕН УНИВЕРСИТЕТ „НЕОФИТ РИЛСКИ“
ФИЛОЛОГИЧЕСКИ ФАКУЛТЕТ
КАТЕДРА *ГЕРМАНИСТИКА И РОМАНИСТИКА*

Магдалена Иванова Николова-Цанева

**Изразяване на негация на морфологично равнище в българския и английския
език - структурно-семантични и функционални паралели**

АВТОРЕФЕРАТ

на дисертация за присъждане на образователната и научна степен „доктор”

Област 2. Хуманитарни науки, Направление 2.1 Филология
Общо и сравнително езиковедие (английски език)

Научен ръководител:

Проф. д-р Елисавета Бояджиева

Рецензенти:

Проф. д-р Стефка Петрова

Доц. д-р Яна Чанкова

Благоевград
2018 г.

Дисертационният труд на тема: *„Изразяване на негация на морфологично равнище в българския и английския език - структурно-семантични и функционални паралели”* е обсъден и предложен за публична защита на заседание на Катедрата по германистика и романистика при Филологически факултет към ЮЗУ „Н. Рилски” – Благоевград на 22.05.2018 г.

Дисертацията се състои от увод, основна част, заключение и библиография. Основната част съдържа пет тематично обособени глави. Общият обем на изследването е 170 страници, от които 13 страници библиография, разделена в две части - цитирана и използвана литература.

Защитата на дисертацията ще се проведе на 5 септември 2018 г. от 11 часа в зала 1527 на I УК на ЮЗУ „Иван Михайлов” № 66, Благоевград.

Материалите по защитата са на разположение на интересуващите се в кабинет 470, I УК на ЮЗУ „Н. Рилски”, бул. „Иван Михайлов” № 66, Благоевград.

СЪДЪРЖАНИЕ

Увод	4
I. Първа глава. Преглед на изследванията върху негацията в българския и английския език	7
II. Втора глава. Теоретични постановки	11
2.1. Дума, морфеми и афикси	11
2.2. Антонимията - същност, особености и видове	14
III. Трета глава. Отрицателните афикси в българския език - особености, употреба и преводни еквиваленти	18
IV Четвърта глава. Отрицателните афикси в английския език - особености, употреба и преводни еквиваленти	24
V. Пета глава. Непряко изразяване на негация	30
5.1. Афикси с пейоративно значение	30
5.1.1. Афикси с пейоративно значение в българския език	30
5.1.2. Афикси с пейоративно значение в английския език	31
5.2. Феноменът <i>енантиосемия</i> в българския и английския език	31
5.3. Изразяване на <i>специална негация</i> в българския и английския език	33
Заклучение	35
Справка за научните приноси на дисертационния труд	39
Цитирана литература	41
Списък с публикациите по темата на дисертацията	45

Интересът към темата за негацията и изразяването ѝ датира от древността, когато отрицанието е разглеждано подробно предимно от философи и логици. За разлика от времето на класическата филология, в днешни дни интересът към негацията като универсално езиково явление заема все по-централно място в съвременното езикознание. Особено засилен е той през последните няколко десетилетия.

Настоящият труд си поставя за цел да изследва средствата за изразяване на морфологична негация в два езика - българския и английския в съпоставителен план, като по този начин запълва една ниша - както в съвременното българско езикознание, така и в областта на съпоставителните българо-английски лингвистични изследвания.

Както е видно от заглавието на дисертационния труд, **обект** на изследването е изразяването на негация на морфологично равнище в българския и английския език в съпоставителен план. Основно се разглеждат морфологичните словообразователни средства в двата езика, които представляват случаи на директна негация, както и случаите на изразяване на индиректна негация на лексикално равнище, както и в рамките на свързан текст.

В **увода** се отбелязва актуалността на изследването, представят се обектът, предметът, целите и задачите, корпусът от езиковия материал, използван при анализа, методите на изследване и структурата на дисертационния труд.

Основните **цели** на дисертационния труд са две. Първо, да се опише спецификата при деривацията на думи с негативно значение чрез афиксация в българския и английския език, като се съпоставят двете словообразователни системи и се установят приликите и разликите при различните преводни еквиваленти, както са отразени в двуезични речници.

Второ, да се опише и анализира т.нар. индиректна негация, включваща изразяване на негация чрез употребата на пейоративни афикси, феноменът енантиосемия, и т.нар. специална негация в двата езика, въз основата на преводните им еквиваленти. От поставените цели произтичат следните **задачи**:

1. Да се опише деривативната (афиксална) негация във всеки от двата езика;
2. Да се сравнят типовете афиксална негация в двата езика с цел изработване на ветрило на еквивалентностите;
3. Да се изследва т. нар. индиректна негация в българския и английския език в сравнителен план.
4. Да се опишат видовете пейоративни афикси като носители на специфично негативно значение в двата езика.

5. Да се изследва езиковият феномен „енантиосемия“ и да се проследят езиковите му прояви в българския и английския език в сравнителен план.
6. Да се анализират типологичните прилики и разлики при изразяването на негация в английския и българския език на системно равнище.

В изпълнение на поставените цели и задачи, в труда се разглеждат приликите и разликите при образуването на отрицателни думи в български и английски, които обикновено, (но не винаги), образуват антонимна двойка с изходната лексема. Класифицират се отрицателните афикси във всеки от двата езика от гледище на тяхната семантика, изследват се правилата за употребата на негативните афикси според тяхната съчетаемост с едни или други части на речта и се проследяват начините за превод на негативните деривати.

Съпоставителният подход позволява да се очертаят сходствата и различията в механизмите на образуване на лексеми с негативно значение, както и спецификите на употребата на негативните афикси, които водят до различна семантика на новообразуваните негативни деривати при конкурентни негативни афикси.

1. Анализът на езиковите средства за изразяване на директна негация се основава на **корпус** от езиков материал, представляващ набор от приблизително 15 000 речникови единици, а именно - лексеми с негативно значение и прозрачна семантична структура, ексцерпирани от английско-български и българо-английски речници (Английско-български речник 2006, Българско-английски речник 2007, www.dictionary.com., www.eurodict.com., www.onlinerechnik.com.)

Значенията на лексемите с прозрачна структура, съдържащи негативни афикси и примерите за енантиосемия, са представени в труда според дефинициите, фиксирани в български и английски тълковни речници (БТР), (РБЕ), (Longman dictionary 1997), като за случаите на дублетни форми на изписване на дериватите се използват и правописни речници.

При анализа на т.нар. специална негация се използва свързан текст, за която цел са ексцерпирани примери от превода на „Бай Ганьо“ на английски език¹.

За решаване на поставените цели и задачи на анализ се прилагат следните **методи** и подходи:

- Чрез дескриптивния метод се описват същността и начините за изразяване на негация на морфологично равнище в българския и английския език.

---

¹Превод на Фрийдман 2012 г.

- С помощта на съпоставителния анализ се изолират случаите на съвпадение и различие при изразяването на видовете негация в другия език.
- При изследването семантиката на афиксите и новообразуваните деривати в сравнение с другия език се използва когнитивно-лингвистичният подход.

Структурата на дисертационния труд е следната: увод, пет глави и заключение.

В първа глава са представени трудовете, посветени на негацията в англоезичната и българската езиковедска литература. Посочват се най-често употребяваните термини и класификации, които се използват при конкретния анализ.

Втора глава е разделена на две части, в които се разглеждат видовете афикси в двата езика от гледище на теоретичните постановки в традиционната морфология. Първата част описва негативните афикси поотделно за всеки език, тъй като негацията на морфологично равнище е тясно свързана със семантиката, функционирането и употребата на афикси, чрез които се образуват антонимни двойки в българския и английския език. Във втората част подробно се разглеждат типовете антоними и антонимни двойки лексеми, които се образуват в резултат на деривация с помощта на негативни афикси. Познавайки се на съществуващите в българския и английския език лингвистични изследвания и класификации на семантиката на афиксите, се прави опит да се създаде универсална класификация на типовете антонимия, спрямо която да се анализира езиковият материал, и да се разгледат лексикалните еквиваленти в двата езика, като се отчетат приликите и различията.

Трета глава е посветена на изразяването и анализа на т.нар. директна негация с помощта на типичните негативни афикси, характерни за българския книжовен език, като се посочват еквивалентните им преводи в английски език според българо-английските двуезични речници.

В четвърта глава по същия модел се анализират типичните за английския език негативни афикси и се сравняват еквивалентните им преводи в българския език според английско-българските двуезични речници.

Пета глава анализира различните типове за изразяване на индиректна негация. Различават се три типа индиректна негация, като от формална гледна точка първата е афиксална, а останалите две - неафиксални.

Първата група индиректна негация обхваща пейоративните афикси в българския и английския език, които по същество изразяват негативно отношение към обекта или негови качества.

Втората група обхваща случаите на т.нар. енантисемия, която е придобиване на ново „антонимно“ на основното значение на лексемата в процеса на езиковото развитие, където позитивното и негативното значение на една и съща лексема са различни в рамките на конкретен контекст.

Третият тип индиректна негация включва т.нар. от Йесперсен (1917) „специална“ негация, която се проявява в рамките на свързан текст, най-често под формата на реторични въпроси или употреба на специализирани негативни фрази.

Заключението съдържа обобщение на направените в хода на анализа наблюдения и систематизация на приликите и разликите в начините на изразяване на негация в двата съпоставяни езика.

ПЪРВА ГЛАВА

ПРЕГЛЕД НА ИЗСЛЕДВАНИЯТА ВЪРХУ НЕГАЦИЯТА В БЪЛГАРСКИЯ И АНГЛИЙСКИЯ ЕЗИК

Главна задача на първа глава е да се систематизират и разграничат различните подходи за разглеждане на негацията, като се опишат основните направления при интерпретацията на негацията и се съпоставят различните възгледи, относно изразяването ѝ в българския и английския език.

Темата за отрицанието и различните му проявления в езика е класическа в областта на езикознанието. Тъй като съществуват разнопосочни логически, философски и езиковедски изследвания, тук са изложени накратко възгледите на основните изследователи на негацията като универсален езиков феномен.

Аристотел е първият, който трансформира проучването за отрицанието чрез „преместването на въпроса от сферата на онтологията в сферата на логиката и езика“.

В *Категории* (в превод на Христов 1992) Аристотел разделя съжденията по количество и качество. Създава така наречените опозиции, въз основа на които по-късно е създаден т. нар. „логически квадрат“, който съдържа четири основни логически опозиции, една от които е отрицанието. Първият тип опозиция е *корелация*, отразяваща отношението между две релативни понятия, например *двоен* и *наполовина или двойно по-голямо и двойно по-малко*. Вторият тип опозиция е *контрарна (противоположна)*, която свързва две противоположни същности, напр., *добро* и *зло*. Третата опозиция отразява релация, която свързва две същности от положение на липса на някакво качество до наличието му, напр., *сляп* и *зрящ*. Последната опозиция изразява

контрадиктни отношения, както твърдение и отрицание, напр., „Той седи.“ и „Той не седи“ (цит. по Христов 1992).

Много по-късно някои лингвисти като Йесперсен (1917) и Хорн (1989) описват негацията като универсален езиков феномен, изучавайки проявленията ѝ на фонетично, лексикално, морфологично, синтактично, метафизично и философско равнище. Други учени включват само конкретни аспекти на негацията в своите изследвания, обикновено в рамките на определен език и рядко в съпоставителен план.

Изследванията на негацията в английската езиковедска литература датират от началото на двадесети век. Те са далеч повече на брой и обхващат повече езикови аспекти в сравнение с българската лингвистична традиция. Тук трябва да споменем имената на изтъкнати езиковеди като Спенсър (1914), Йесперсен (1917), Андрю (1986), Арнолд (1986), Инго Плаг (2002), Дорис Пенка (2011), Джоши (2012), Белигън (2012) и др. Друг класически изследовател на негацията и по-конкретно - на негативните афикси за образуване на думи с директно негативно значение, е Рандолф Куърк. В неговата основополагаща за английската лингвистика академична граматика *A Comprehensive Grammar of the English Language* (Куърк 1985: 1540-1546) префиксите в английския език са класифицирани в няколко семантични подвида: *отрицателни a-, dis-, un-, non-, in-, реверсивни un- de-, dis-, пейоративни mis-, mal-, за степен и размер out-, over-, under-, за ориентация и отношение co-, counter-, contra-, локативни sub-, inter-, trans-, конверсивни de-, un-, en-/em-, be-, и за време и последователност - fore-, pre-, re-*.

Тази семантична класификация е използвана като основа при дефинирането на значенията на представките в английския език, като от изброените по-горе префикси Куърк определя като специализирано негативни само тези от първата група. В настоящия труд са включени и префикси от останалите групи (*counter-, mis-, mal-, contra-*, и др.), които - според анализа в рамките на антонимни двойки, също изразяват негативно значение.

В своето изследване *Affixal Negation - Direct, Indirect and Their Subtypes* Ш. Джоши (2012) дели афиксалната негация на директна и индиректна и разглежда техните подвидове. Той описва подробно видовете афиксална негация и разновидностите ѝ. Джоши разглежда законите на негацията, описани от Аристотел и допълнени от Хорн, прилагайки два основни критерия: *закона за контрапозитивността (law of contrariness (LC))* и *закона за изключеното средно понятие (the law of the excluded middle (LEM))*.

Деривационният тип негация, т.е., образувана чрез афиксация, е характерна и за двата типа негация (контрарната - *щастлив : нещастен, happy : unhappy* и контрадиктната – *смъртен : безсмъртен, mortal : immortal*).

Директната негация според Джоши се характеризира с това, че деривираната чрез афиксация отрицателна лексема е еквивалентна на фраза, съдържаща частицата *not* и изходната лексема. Например в антонимната двойка *happy : unhappy*, *unhappy* е еквивалентно по смисъл на *not happy*. Това се отнася и за част от останалите афикси, чрез които се образуват антоними – *in-, non-, un-, il/im/ir-, a-, dis-*.

Българските изследвания, посветени на негацията и употребата на негативни префикси, са сравнително ограничени и обикновено са фокусирани върху отделни частни проблеми, като не делят афиксалната негация на директна и индиректна.

Повечето български лингвисти описват подробно механизмите на афиксацията и разглеждат негативните афикси като част от общите морфологични деривационни процеси. Такива са изследванията на Ж. Молхова – *The noun. A contrastive English-Bulgarian study* (1986), Ст. Стоянов – *Граматика на съвременния български книжовен език* (1993), В. Зидарова – *Очерк по българска лексикология* (1998), В. Ватева описва различните видове антоними, начините за образуване и употребата им в периодичния печат в *Семантична класификация на преходните глаголи за движение* (Ватева 2004). Ив. Куцаров в *Теоретична граматика на българския език. Морфология* (2007) също разглежда начините за деривация, както и различните антоними. В *Българска граматика. Основни правила* (2009) Ст. Петрова разглежда различните антоними, като ги дели на речникови и контекстови.

На афиксите и техните значения е посветен трудът *Синтагматика и семантична функция на глаголните представки в съвременния български език* на Теодора Куртева (2007). До появата му няма толкова изчерпателно изследване, свързано със семантиката на афиксите. То обаче е ограничено, тъй като разглежда само глаголните представки.

Полската лингвистка М. Коспартова също изследва негативните афикси в изследването си *По въпроса за антонимията* (1970).

В българската езиковедска литература има няколко изследвания, които разглеждат някои негативни афикси в българския език в съпоставка с други славянски езици. Такъв е трудът на Ваня Зидарова *Моноафиксални антоними в българския и полския език - словообразователен паралел*, в който се изследват различни афикси, с

помощта на които се образуват антонимни двойки в българския и полския език (Зидарова 2002, Българска електронна лингвистична библиотека (БЕЛБ)).

По въпроса за негацията, и по-специално за образуването на префиксални съществителни с негативно значение в българския и чешкия език, пише Цветанка Аврамова *Основни тенденции при образуването на префиксални съществителни в българския и чешкия език в края на XX век* (Аврамова 2002).

Проблемите на енантиосемията, или т.нар. контроними (contronyms) - думи, които в семантичен план съдържат две противоположни значения, се описват в няколко онлайн публикации на английски език, които съдържат примери за явлението, но които не водят до таксономични връзки. Проблемът за енантиосемията в българския език се разглежда в няколко статии. В *Явлението енантиосемия* Тодор Балкански (1979) се опитва да систематизира видовете енантиосемия. Емилия Пернишка (1981) разглежда един конкретен аспект от феномена в статията си *Проява на енантиосемия при означаване на количествените категории от съществителните имена*. Статията *Енантиосемията като феномен на езика* на Максим Стаменов (2013) описва феномена в английския език и прилага някои примери от българския език. В настоящия труд енантиосемията се разглежда като вид индиректна негация в пета глава.

Както се вижда от направения преглед, на български език няма труд, посветен на афиксалната негация, който да обхваща онези аспекти, които са заложили като теоретични постановки в трудовете, посветени на негацията в английския език.

Наблюденията показват, че повечето учени се ограничават до описанието на отрицателните афикси и не се занимават с по-обща типологични въпроси, като дали отрицателните афикси изразяват директен или индиректен тип негация, а още по-малко - кои афикси са специализирани за изразяване на директна негация и кои - за индиректна.

Тук трябва да отбележим, че според нас примери от всички (или почти всички) изброени от Куърк (1985) и Джоши (2012) семантични групи, които представляват деривативна или афиксална негация, позволяват да ги дефинираме като директна негация.

Друг важен въпрос, който се засяга в дисертационния труд, са правилата, които определят съчетаемостта на отрицателните афикси с определени основи.

Поради това в анализа се разглежда съчетаемостта на различните афикси с определен граматичен тип основи в двата езика. Описани са лексикалните еквиваленти

на дадени афикси на съответния език, като са отбелязани корелациите и разликите в значението, превода и употребата им. Както в българския език, така и в английския език, се наблюдават някои отклонения от установените словообразователни модели, което е характерно за естествените езици, като тези изключения са описани за всеки един от двата езика.

ВТОРА ГЛАВА

ТЕОРЕТИЧНИ ПОСТАНОВКИ

2.1 Дума, морфеми и афикси

За целите на анализа е необходимо да дадем дефиниция на основните понятия от терминологичния апарат, който използваме в следващите глави.

В полето на лингвистиката думата е дефинирана по няколко различни нива - синтактично, семантично, фонологично и чрез техните комбинации.

Думата е дефинирана от множество лингвисти, един от тях е Е. Сапир, който взима под внимание семантичните и синтактични характеристики на думата и я дефинира като: „една от най-малките изцяло независими единици с точно определено значение, което се превръща в изречение“ (Сапир 1921). Сапир подчертава още едно много важно свойство на думата, а именно нейната „неразчлененост“, като формулира експлицитно тази особеност по следния начин:

„Думата е автономна единица на езика, при която специфичното значение се асоциира с определен звуков комплекс и която притежава специфични граматични черти и е в състояние да функционира като изречение сама по себе си.“ (Сапир 1921: 35)²

Гардинър разглежда думата на семантично-фонологичен принцип като казва, че „думата е артикулационен звуков символ по своята характеристика за означаване на нещо, за което се говори.“ (Гардинър 1922: 355).

Л. Блумфийлд (1935) определя думите „като най-малките смислови единици на речта, които могат да съществуват самостоятелно.“ и представляват „минималната независима форма“, виждане, което се споделя и от Суийт, който определя думата като „минимално изречение“ (Суийт цит. по Арнолд 1986: 28). Тази дефиниция имплицитно съдържа две особености на думата, а именно, че думите имат определена звукова форма и че могат да имат самостоятелна употреба.

---

² Всички преводи в автореферата са мои – М.Н.

Джон Лайънз (1969), смята, че думата притежава две структурни особености, а именно - „позиционална мобилност“ и „непрекъснатост“³.

От българските учени тук можем да споменем Ж. Молхова, според която думата е „езикова единица, която има фонологична форма, и е смислово и граматично завършена, така че е готова да бъде употребена в комуникацията без промяна“ (Молхова 1992: 24-25).

Арнолд посочва, че: „Думата е фундаментална единица на езика, тя е диалектична цялост на форма и съдържание“ и дава своя дефиниция, обединяваща почти всички по-ранни дефиниции в една:

„Най-малката значеща езикова единица в даден език, която е способна да функционира самостоятелно и се характеризира с позиционална мобилност, морфологична неразчленимост и семантична интегративност.“ (Арнолд 1986: 30).

В последните години въпросът за това какво представлява „думата“ се поставя от Инго Плаг, който през 2002 г. очертава основните характеристики на думата по следния начин:

1. „Думите са единици, принадлежащи към различни части на речта; 2. Думите са синтактични атоми; 3. Обикновено думите имат по едно ударение; 4. Обикновено думите са неразчленими.“ (Плаг 2002: 9)

Думите, които съдържат една морфема, са неделими, а тези, които се състоят от няколко морфеми, са делими от морфологична и семантична гледна точка, което доказва, че не думата, а морфемата е единицата на анализ на морфологично равнище.

Терминът „морфема“ е основен термин в езикознанието и морфологията, въведено от Ян Бодуен де Куртене през 80-те години на деветнадесети век (вж. Граматика на СБКЕ 1983: 25). Именно чрез промяна на морфемите и съчетаването им се образуват нови думи. Най-често цитираната дефиниция на морфема е тази на Блумфийлд (1935), който дефинира морфемата като „най-малката значеща единица на езика“.

Думите, състоящи се от една морфема в лингвистична традиция, се наричат мономорфни (monomorph) думи. При тях единствената морфема е корен на думата и носител на основното значение. Всяка дума, която се състои от няколко морфеми (polymorphic words), задължително съдържа поне една коренна морфема. Морфемите могат да бъдат подразделени в групи според различни критерии.

---

³ Има се предвид цялостност на значението на думата, независимо от броя на компонентите.

Първият критерий е **позицията на морфемите спрямо корена**. Морфемите, които предхождат основата в българската лингвистична терминология, се наричат представки, а онези, които са разположени след кореновата морфема, се наричат наставки⁴. В настоящия анализ латинските и българските термини са взаимозаменяеми. Префиксите и суфиксите, взети заедно, се определят с генерализиращия термин афикси. Афиксацията е основен словообразователен модел и в английския, и в българския език.

Вторият критерий е **степената на независимост на морфемите**. Според него морфемите биват свързани (не могат да съществуват самостоятелно) и свободни, които могат да функционират като самостоятелни думи и да участват в словообразуването на нови думи.

Според своята функция афиксите се подразделят на деривационни (словообразователни) и флективни (формообразуващи).

И в двата езика флективните морфемии са задължително разположени след деривационните в линейната структура. Те не променят принадлежността на основната дума към дадена част на речта.

За разлика от флективните, деривационните морфемии могат да променят принадлежността на основната дума към определена част на речта. Например суфикс - *less* в английския език, прибавен към основата *rest*, която може да е както съществително, така и глагол, образува прилагателното *restless*.

Според честотността на появата си при образуване на нови думи морфемите се делят на продуктивни и непродуктивни. Продуктивни в нашето разбиране са онези афикси, които могат да участват и са предпочитани пред други при образуването на нови думи в езика. Непродуктивни, обратно, са онези, които съществуват във вече образувани думи, но не се използват при деривацията на нови думи в езика.

Има различни подходи за описание на афиксите - едни са съобразени с това към каква част на речта се прибавят, други са описани като конотативни, негативни, връщащи към себе си действието и т.н

В настоящото изследване ще разгледаме онези словообразователни морфемии, предимно префикси и суфикси, които променят семантичното значение на думите, включвайки всички афикси, чрез които директно или индиректно се изразява негация.

---

⁴ Въпросът за инфиксите и интерфиксите не се разглежда в настоящия труд, защото чрез споменатите морфемии не може да се изрази негация

Имайки предвид думата и нейната цялост, обръщаме внимание и на видовете афикси, които допълнително привнасят отрицателна семантика в значението на дадена дума.

2.2. Антонимията - същност, особености и видове

Антонимите могат да бъдат дефинирани като:

“или повече думи, принадлежащи към една и съща част на речта и към същото семантично поле, идентични по стил и близки по разпространение, свързани и често използвани заедно, така че значението им да поражда контрарни или контрадиктни отношения“ (Арнолд 1986: 209)

Зидарова описва антонимията от когнитивно гледище. Според нея антонимията е:

„Езикова проекция на едно от основните свойства на човешкото съзнание, при което познанието за обектите се основава на непрекъснато сравнение, като в процеса на сравняване се установяват отношения на различие или противоположност.“ (Зидарова 2002, БЕЛБ)

В този смисъл антонимията може да се разглежда като израз на логическата категория „противоположност“ на лексикално равнище. За разлика от синонимията и омонимията, които имат подчертано системен езиков характер, антонимията е екстралингвистично обусловена.

„Семантичното отношение „антонимия“ е израз на обективно съществуващо и логически осъзнато отношение на „противоположност“. Това е и една от причините не всички лексеми да имат антоним.“ (Зидарова 2002, БЕЛБ).

Според Лайънз (2001,1995,1968: 460-470)⁵ антонимията е специфична част от по-голямо системно явление на равнището на лексикалната семантика, което той нарича „противоположност“ (oppositeness). Думите с обратно значение са подразделени в три групи: антоними, комплементарни и конверсиви, всяко от които съдържа двойки думи, включващи различни по тип логически отношения.

Комплементарите от типа *женен: неженен; жив: мъртъв; женски: мъжки* представляват едновременното наличие на две логически връзки $\sim x > y$ и $y > \sim x$. Така отричането на първия елемент имплицира втория и обратно, вторият елемент имплицира отричането на първия елемент. При този тип двойки с противоположно значение не е възможно едновременното отричане и на двата елемента, срв.: * *Той е*

---

⁵ Примерите по-долу са заети от Лайънз и са в мой превод – М.Н.

нито женен, нито неженен. Комплементарите не позволяват градиране, срв. *много женен, *малко жив/мъртъв. Лексемите, назоваващи цветовете като бял, черен и т.н., представляват особен вид комплементарни двойки.

При антонимите (добър: лош) единствено втората релация $y > \sim x$ е вярна, докато първата не е. Лош имплицира недобър, докато недобър не имплицира лош.

За разлика от Лайънз, според Палмър противопоставянето между конверсивите и контрарните антоними не е абсолютно, защото според последния някои конверсивни антоними могат да се степенуват в определена ситуация, напр. *one is more dead than alive* - той е по-мъртъв, *отколкото жив* и по този начин прилагателните имена могат да се степенуват⁶. (цитат на Палмър по Арнолд 1986: 209)

Третата група двойки с противоположно значение - конверсивите, включват думи като мъж: жена, чиято импликационна сила се проверява чрез синтактични тестове като напр. словоредни размествания, включващи пасивизация и падежно маркиране: *John is Mary`s husband* (Иван е мъж на Мария.) имплицира *Mary is John`s wife*. (Мария е жена на Иван). Към конверсивите принадлежат роднинските наименования, както и т.нар. реверсивни двойки глаголи като *купувам* : *продавам*; *давам* : *взимам*; *отнасям* : *донасям* и пр.

Според някои езиковеди конверсията е подкатегория на антонимите, а според други те могат да се разглеждат като частен случай на комплементарните антоними (Лайънз 2001). В работата се приема виждането, че конверсите и комплементарите представляват тип семантична несъвместимост (*incompatibility*), за разлика от антонимите, които са случай на съвместимост на значението (*compatibility*).

Последната много важна характеристика на антонимите е, че за тях важи правилото: ако x и y са антоними, то тогава изречение, което съдържа x , едновременно имплицира и е имплицирано от съответно изречение, съдържащо y . Например изречението: *Къщата ми е по-голяма от твоята*. едновременно е имплицирано и имплицира: *Твоята къща е по-малка*.

Въз основа на степента на противопоставяне между значенията и възможността или невъзможността да има средно състояние се говори за „контрарна” и „комплементарна” антонимия (Бояджиев 1986, Зидарова 1998).

Образуването на антонимни двойки може да се разглежда от морфологична гледна точка. Арнолд отбелязва, че „ако коренът на думата, включена в контрастни

---

⁶ Примерът е по Палмър.

отношения, не е семантично релевантен, тогава антонимът ѝ се образува чрез негация“ (Арнолд 1986: 213). Той подчертава, че „почти всяка дума може да има един или няколко синонима, но много малко имат антоними“ (ibid). Антонимната опозиция е особено характерна за качествените прилагателни и производните им: *радостно* : *тъжно*; *gladly* : *sadly* и др.

От чисто морфологично-структурна гледна точка антонимите могат да се разделят в две основни групи: абсолютни и деривационни. Абсолютните антоними са разнокоренни, напр. *добър* : *лош*, *красив* : *грозен*, докато деривационните съдържат афиксите, чиято семантична функция е да „отрекат качеството, назовано в корена“, напр. *happiness*: *unhappiness*; *щастие* : *нещастие*, *logical* : *illogical*; *логичен* : *нелогичен* и т.н.

От гледна точка на броя на съдържащите се в тях морфемни антонимните двойки могат да се класифицират в две групи - мономорфемни и полиморфемни думи. Тези антоними, които съдържат само коренна морфема, съвпадат с т. нар. *абсолютни* антоними и съвпадат с т. нар. *разнокоренни* или *семантични* антоними, напр. *прав* : *крив*; *хубав* : *грозен* и др. При полиморфемните думи, съдържащи отрицателни представки, се наблюдават т.нар. деривационни антоними като *достоеен* : *недостоеен*, *смъртен* : *безсмъртен*.

И в английския, и в българския се наблюдават и двата типа антонимни двойки, напр. антонимните двойки: *красив* : *грозен* и *beautiful* : *ugly* са семантични антоними, а двойките *щастлив*: *нещастен* и съответно *happy* : *unhappy* са деривационни антоними. В множество случаи обаче на даден тип антонимна двойка в единия език съответства антонимна двойка от другия тип, напр. антонимите *отварям* : *затварям* са деривационни в българския език, но английските им еквиваленти *open* : *close* са семантични антоними.

Някои от префиксите могат да бъдат идентични като звучене и употреба в двата езика - *анти-*, *а-*, *де-*, *контра-* и др., а други имат съвсем различна съчетаемост и звучене на другия език- *без-*, *не-*, *ин-*, *ин-*, *поп-* и др.

За разлика от българския език в английския, освен с употребата на негативен префикс, деривационни антоними могат да се образуват и чрез суфиксация, като най-честотните суфикси са *-less* и *-free* и др. В българския език негация може да се изрази също чрез суфиксация, но това се наблюдава само при т.нар. пейоративни афикси: *-аш*, *-ан*, *-ло/льо* и др.

В. Зидарова разглежда още един критерий при класификацията на деривационните антоними, въвеждайки фактора *брой на афиксите*. Въз основа на материал от българския език тя подразделя антонимите на моноафиксални и биафиксални.

Противопоставянето се експлицира от афикс - префикс, като маркиран може да е единият член на лексикалната опозиция или да са маркирани и двата. Именно по този показател разграничаваме „моноафиксални“ и „биафиксални антоними“. (Зидарова 2002, БЕЛБ).

Моноафиксални деривационни антоними са напр. *красив : некрасив, морален : а/неморален, теза : антитеза* и др. Авторката отбелязва, че:

„Префиксите, с които се образуват моноафиксалните антоними, са около 10, но с висока фреквентност и производителност. Това са афикси като: *не-, без-, а-, анти-, контра-, де-, дез-, против-, раз-, извън-, ин-, дис-*“ (ibid).

Освен чрез деривация някои антоними в английския език могат да се образуват синтактично *clean = not dirty*, следователно семантично антонимията може да се представи от няколко антонимни двойки: *clean : dirty; clean : unclean* и *clean : not dirty*, като първата представлява абсолютни антоними, втората - деривационни антоними, а третата - синтактични антоними. В българския език обаче синтактичните антоними могат да имат като съответствие деривационни антоними, тъй като част от тях се превеждат с помощта на префикса *не-* : напр. *чист : мръсен; чист : нечист*, но не можем да образуваме **немръсен*. В българския език синтактичното отрицание най-често се представя в предикативни конструкции с копулативен глагол като: „*не е хубав*“, и „*не е мръсен*“.

В това изследване директната синтактичната негация, изразена чрез отрицание на глагола, не се разглежда, тъй като сравнението между нея и морфологичната негация представлява сложен лингвистичен проблем, който излиза извън целите и задачите на настоящия анализ. Разглеждат се случаите на специална негация, която се изразява в рамките на изречението.

ТРЕТА ГЛАВА

ОТРИЦАТЕЛНИТЕ АФИКСИ В БЪЛГАРСКИЯ ЕЗИК - ОСОБЕНОСТИ, УПОТРЕБА И ПРЕВОДНИ ЕКВИВАЛЕНТИ

В трета глава се разглеждат отрицателните префикси в състава на думите в българския език. Представена е семантична класификация на значенията на префиксите, според съществуващите изследвания в българистиката. Анализират се преводните им еквиваленти в английския език, както и честотата на съответните негативни английски афикси.

1. Префикс *a/n*-⁷

Префикс *a/n*- е с латински произход и служи за образуването на моноафиксални антоними. В двата езика се образуват отименни прилагателни, като значението им е „липса на качеството, което се назовава в основата“ (Плаг 2002: 124). Куърк описва значението, което привнася представката, като „липса на“. В повечето случаи еквивалентните думи в българския език запазват представката *a*-: *типичен* : *атипичен* (*typical* : *atypical*), *аеробен* : *анаеробен* (*aerobic* : *anaerobic*). Открихме единични случаи, при които на префикс *a/n*- съответстват домашните отрицателни представки *не*- и *без*-. Примери, които илюстрират това, са: *amoral* – *неморален*, *asexual* – *безполов* и др.

2. Префикс *анти*-

Префикс *анти*- има латински произход. С негова помощ се образуват моноафиксални антоними. При употребата му не бяха открити никакви различия с еквивалентния префикс *anti*- в английския език. На български език примерите *антиконституционен*, *антисептичен*, *антипартиен* се образуват по същия структурен модел както в английския език – *anticonstitutional*, *antiseptic*, *antiparty*, а именно чрез прибавяне на префикс *анти*- пред съответната основа. Тук значението на префикс *анти*-, както го дефинира и Инго Плаг, е „срещуположно/обратно на X“ или „нямашо същите характеристики като X“ (Плаг 2002: 125).

3. Префикс *без*-

Друг префикс, който е един от най-използваните за образуване на думи с отрицателно значение в българския език, е славянският префикс *без*-. Семантиката му означава отсъствие на това, което се назовава с мотивиращата дума. Комбинира се със

---

⁷ Разгледаните афикси в двата изследвани езика са подредени по азбучен ред.

съществителни и прилагателни имена. Важно е да се отбележи, че английските съответствия на думите, съдържащи префикс *без-*, се предават с почти всички отрицателни афикси, съществуващи в английския език. Повечето примери, съдържащи префикс *без-*, се превеждат със суфикс *-less*.

От ексцерпирани 100 примера на български език, съдържащи префикс *без-*, повече от половината (53) се превеждат на английски език със суфикс *-less*. Такива примери са: *безбожен – godless*, *безвкусен – tasteless*, *безграничност – boundlessness*.

Другият най-често срещан афикс, съответстващ на префикса *без-*, е префиксът *in-*. Почти при една четвърт от изследваните примери (23) е използван горепосоченият афикс за превод на *без-*. Такива примери са: *безверие – unbelief*, *бездарен – untalented*, *безнаказан – unpunished* и др. Следващият по честота еквивалентен афикс на *без-* е *in-*. От ексцерпирания материал за изследване открихме 9 думи, в чийто превод *без-* е заменен с *in-* на английски език. Подобни примери са *бездеен – inactive*, *безразличие – indifference*, *безспорен – indisputable*.

С отрицателен префикс *dis-* се превеждат малък брой думи (4) от изследваните: *безпорядък – disorder*, *безпътен – dissolute*, *безреден – disorderly*, *безчестен – dishonourable*.

Толкова се превеждат и с наставка *-free* или описателно, чрез пълнозначна дума *free – free of something*.

С префикси *im-* и *ir-* са преведени само няколко единични примера: *безсмъртен – immortal*, *безразличен – impassive*, *безотговорен – irresponsible* и *безвъзвратен – irretrievable*.

От направения анализ на видовете афикси, с които се превеждат на английски език думи, съдържащи префикс *без-*, можем да заключим, че преобладава употребата предимно на суфикс *less-* и префиксите *in-* и *in-*, като употребата на други отрицателни афикси се среща сравнително рядко.

1. Префикс *de-*

Друг префикс, навлязъл от латинския език както в българския, така и в английския език, е префикс *de-*. „Той се комбинира със съществителни имена и глаголи, формира реверсивни или привативни глаголи (изразяващи липса, отрицание)“ (Плаг 2002: 125), като образува моноафиксални антоними. От глаголните основи редовно се образуват причастия.

От 60 примера на български език, съдържащи префикс *de-*, почти всички са образувани с префикс *de-* и на английски език: *деколонизирам – decolonize*, *декодирам –*

decode. Предполага се, че поради произхода на префикс *de-* се наблюдава съвпадение на английските примери с българските, където само в единични случаи *de-* е преведено с друг префикс на английски език. Например: *дебаркирам* – *disembark*, *демаскирам* – *unmask* (единичен пример на превод на *de-* с *un-* на английски език), *демонтирам* – *dismantle*, *денивелация* – *displacement*.

Префиксите *de-*, *dez-* и *dis-* са фонологични варианти на една и съща отрицателна морфема на английски език. От описаните девет примера на български език три се превеждат на английски език с префикс *de-*: *дезактивирам* – *deactivate*, *дезодорирам* – *deodorise*, *дезоксидирам* – *deoxidify*. Останалите примери – с префикс *dis-*: *дезинтеграция* – *disintegration*, *дезинфектирам* – *disinfect*, *дезориентация* – *disorientation*, *дезорганизирам* – *disorganize* и др.

2. Префикс зло-

На 15 от ексцерпирани 25 примера, съдържащи префикс *зло-*, в английския език съответстват недеривирани лексеми: *злободневен* – *burning*, *злопаметен* – *rancorous*, *злорадство* – *gloating* и др.

С помощта на префикс *mis-* се превеждат няколко примера: *злоупотреба* – *misappropriation/misuse*, *misfeasance*, *злополука* – *mischance* и др.

Ексцерпиряхме думи, които се превеждат на английски език с префикс *ill-*. Такива са: *зложелатество* – *ill-will*; *злонамерен* – *ill-intentioned*, *ill-meaning*.

Само в единични случаи при разгледаните примери префикс *зло-* е предаден на английски език чрез употребата на отрицателните префикси *dis-* и *un-*: *злополучен* – *unlucky/disastrous*.

3. Префикс контра-

Среща се като първа съставна част на сложни думи със значение: „противодействие, противопоставяне“, напр.: *контраатакувам*, *контрареволюция*, *контранастъпление* и др. (РБЕ 1993). Използва се предимно със съществителни имена, но може да се прибави и към глаголи и прилагателни имена. Съответната представка в английски език е *counter-* или *contra-* (от латински): *контраатакувам* – *counter-attack*, *контрареволюция* – *counter-revolution*, *контразаповед* – *countertmand*, *контрабанда* – *contraband* и др. Както в българския, така и в английския език примерите, съдържащи префикс *контра-*, образуват моноафиксални антоними.

4. Префикс не-

Друг префикс с домашен произход в българския език е префикс *не-*. Той се комбинира с прилагателни, съществителни имена и причастия. На български език *не-*

не може да се употреби с глагол. При глаголната негативна деривация се използва частица *не*, която се пише отделно от глагола – *не мога, не искам, не желая* и др. Отрицателен префикс *не-* изразява отричане на думата или качеството на противоположност и изразява директна негация.

Разглеждайки префикс *не-*, се фокусираме върху начините за превод на лексемите, различни от сказуемото (изключение са глаголите *нехая, недоумявам* и др., които нямат положителна форма), които се изписват слято при прибавяне на *не-*.

Българският отрицателен префикс *не-* може да бъде преведен на английски език по множество начини – освен чрез употребата на различни представки и наставки, открихме примери, образувани чрез прибавяне на пълнозначна дума към изходната положителна лексема.

Анализът на преводните еквиваленти на български думи, съдържащи представка *не-* в английския език показва следните зависимости:

- Една от най-употребяваните представки за образуване на отрицателно значение на думите в английския език е *in-*. Екскерпиряхме множество примери, при които префиксоид *не-* е преведен с префикс *in-*, сред които преобладаваха тези на прилагателните имена и наречията: *оспорим : неоспорим, deniable : undeniable; броим – неброим, countable – uncountable.*
- Чрез представка *in-* и разновидностите ѝ *il-, ir-, im-* се превеждат множество съществителни и прилагателни имена: *независимост : independence; незаконен – illegal; неустойим – irresistible; незрялост – immaturity.*
- Чрез представка *dis-*: *нехармоничност – disharmony; недоволен – dissatisfied.*
- Чрез отрицателната представка *miss-*: *недоверие – mistrust; недоверчив – mistrustful.*
- Чрез представка *ill-*. Множество думи са преведени с представка *ill-*, но в почти всички случаи представката се съчетава с основа прилагателно име: *необмислен – ill-advised; невъзпитан – ill-bred; ненавременен – ill-timed.*
- Чрез представка *mal-* – думите, образувани с тази представка, са предимно съществителни имена: *недоволство – malcontent; неизправност – malfunction.* Единствените прилагателни, които екскерпиряхме, са *неадаптивен – maladaptive; несръчен – maladroit.*
- Чрез представка *non-*. Подобни примери са думи като: *ненамеса – non-interference; несъпротива – non-resistance; неръждаващ – non-corrosive* и др.

- Чрез представка *de-* – бяха открити само няколко съществителни имена: *недостиг – deficit; недоимък – deficiency; недостатък – demerit.*
- Чрез употребата на представка *anti-*. Подобни примери са изключително малко на брой. Единствената дума, която открихме в ексцерпирания материал, е *неръждаем – anti-rust.*
- Освен чрез представки преводът на отрицателната представка *не-* може да бъде изразен чрез наставка *less-* при превода на прилагателни имена. Подобни примери са: *небрежен – careless; непотребен – useless; непрестанен – ceaseless* и др.
- Друг начин за превод на *не-* на английски език е чрез употребата на сложни думи, които се изписват с дефис, съдържащи свободните морфемни *weak, free, half*: *нерешителен – weak-minded; неспособен – weak-kneed, free-standing; неустойчив – half-hardy.*

В резултат на направения анализ на изследваните думи в българския и английския език можем да заключим, че префикс *не-* може да бъде предаден чрез почти всички отрицателни представки, включително и чрез отрицателната наставка *less-*, както и от комбинация от отрицателна представка и наставка *ful-*. С помощта на префиксоид *не-* и неговите еквиваленти в английските преводни думи се образуват моноафиксални антоними в двата езика.

5. Префикс *недо-*

Префикс *недо-* е „сложна представка със значение за недостатъчност, непълнота в сравнение с известна норма“ (www.t-rechnik.info). От изследвани 33 примера 6 се превеждат с помощта на префикс *half-*, напр. *недообмислен – half-baked, недоучен – half-educated* и др, толкова се превеждат описателно: *недоизкусурен – hacking the finishing touches*. Останалите ексцерпирани примери се превеждат съответно: 4 с [not + verb] , напр. *недовиждам – not see well*; по 3 с префиксите *under-* и *in-*: *недоразвит – underdeveloped, недообработен – unfinished* и по 2 със следните афикси: *de-, less-, un-, in-, mis-*. Само един от примерите се превежда с префикс *dis-* : *недоволство – dissatisfaction, discontent*. Префикс *недо-* се превежда с множество отрицателни префикси, както и с помощта на суфикс *-less*.

В българския език се наблюдават множество афикси, които, употребени към един и същи глагол, образуват биафиксални антонимни двойки. В английския език също има такива двойки, но те са значително по-малко.

При образуването на антонимни двойки при глагола в българския език се наблюдават префикси, означаващи противоположност или противопоставеност: *раз-*, *недо-*, *от-*, *из-*, *обез-* и др. Част от тях представляват антонимни двойки или както М. Лакова ги описва, „глаголи с взаимнообратни по значение представки към един и същ глагол: *за-/раз-*, *за-/от-/раз-*, *пре-/недо-*, *о-/обез-*, *на-/раз-*“ (Лакова 1999: 58).

Чрез употребата на изброените двойки префикси се образуват биафиксални антоними в българския език, което невинаги е така в английския език. Целта е да установим дали двойките глаголи с противоположно значение се превеждат по същия начин (само с разлика в префикса) на английски език, и ако е така, кои са най-често употребяваните от тях, индикиращи подобни антонимни отношения.

В трета глава от дисертационния труд са описани видовете отрицателни префикси в българския език, като са разгледани начините за превод на всеки един от тях на английски език. Особено място е отделено на двойките афикси, които изразяват антонимни отношения в състава на глаголите, като са описани преводните еквиваленти както на двойките афикси, така и на всеки един от тях поотделно. Необходимо е да се отбележи, че не във всички антонимни двойки негацията е така ясно изразена, както при примерите, съдържащи префиксите *без-*, *не-*. Префиксите за образуване на антонимни отношения *за-* : *раз-/от-*, *о-* : *обез-*, *пре-* : *недо-*, *с-* : *раз-* според нас също изразяват вид отрицание, защото означават действие обратно на извършеното. По този начин се отрича извършването на първия глагол чрез извършване на реверсивно действие. Трябва да се има предвид, че в повечето случаи отричането на причастната форма на глагола чрез частица *не*, води до причастната форма на втория глагол, напр. *заклучен* : *отключен*, *завързан* : *отвързан*.

При антонимните префикси *о-/обез-*, вторият префикс ясно отрича споменатото в първия член на антонимната двойка лексеми, означавайки „лишавам от нещо, освобождавам от нещо“ *осоля-обезсоля*. В двойката префикси *пре-* : *недо-*, вторият префикс отрича завършеността на действието, напр.: *преварен* : *недоварен*.

Както е видно от разгледаните префикси и примерите, илюстриращи тяхната употреба и специфичност, част от префиксите - тези с чужд произход, се употребяват по едни и същи правила и в двата езика.

Освен с отрицателен префикс част от българските представки се предават на английски език с отрицателния английски суфикс *less-* или чрез фрази, съдържащи прилагателното *free*, което в някои случаи функционира като префикс или суфикс, а в други – като самостоятелна дума

ЧЕТВЪРТА ГЛАВА

ОТРИЦАТЕЛНИТЕ АФИКСИ В АНГЛИЙСКИЯ ЕЗИК

Целта на тази глава е да се опишат приликите и разликите при образуване, функционалността и употребата на отрицателните представки, наставки или пълнозначни думи, изпълняващи ролята на афикси в английския език, като се илюстрират преводните им еквиваленти на български език.

1. Префикс *anti-*

При разглеждане употребата на префикс *anti-* в английския език се наблюдава съчетанието му както със съществителни напр. *antibody*, *anticyclone*, *anti-war*, така и с прилагателни имена и глаголи, напр. *anti-capitalistic*; *anti-freeze*. С изключение на думи от научната лексика като *anticyclone* и *antibody*, на които съответстват *антициклон* и *антитяло*, останалите се превеждат като прилагателни имена: *антивоенен*, *антикапиталистически* и *незамръзващ*. Тук значението на представката е „срещуположен, противопоставящ се на...“. В английския език се среща както слято, така и полуслято изписване на префикс *анти-*. Както се вижда от горните примери, освен с представка *анти-* българският език позволява превод чрез употребата на префикс *не-*.

От ексцерпираните 29 думи, съдържащи префикс *анти-* на английски език, повечето запазват латинския префикс и на български език. Такива примери са: *antibody* – *антитяло*, *anticyclone* – *антициклон*, *antimatter* – *антиматерия* и др.

Гръцкият префикс *anti-* е заемка в английския и в българския език, поради което съществува пълна преводна еквивалентност в повечето случаи, напр.: *antichrist* – *антихрист*, *anticlinal* – *антиклинален* и др. В някои случаи зетият префикс *anti-* в английските думи се превежда със семантично съответния му домашен български префикс *против-/противо-*: *antiaircraft* – *противовъздушен*, *antidote* – *противоотрова* и др.

От изследваните примери почти една четвърт имат български еквивалент *против/o-*, напр. *antiaircraft* – *противовъздушен*, *anticoagulant* – *противосъсирващ*, *antihistamine* – *противоалергичен*.

Анализът на корпуса показва, че при съществителните имена префикс *anti-* има тенденция да се запазва, докато при прилагателните имена тенденцията е да се замества от домашния префикс *против(o)* на български език.

Екскерпирани са няколко примера, в които чуждият префикс *anti-* и домашният префикс *против(о)* са употребени при думи със синонимно значение напр. *antitrust* – антикорозионен, *противокорозионен* и *antisocial* – антисоциален, *противообществен*. Домашният префикс *против(о)* проявява тенденция да се свързва с корени от домашен произход като *противограждански*, *противодържавен* и др.⁸ В изследвания корпус липсват примери, в които при превод от английски език са използвани други отрицателни префикси.

2. Префикси *contra-* и *counter-*

Двата префикса имат еднакво значение и еднакъв латински произход, като *contra-* е директна заемка, а *counter-* е заемка през старофренски. Двата префикса имат различна дистрибуция в съвременния английски език.

Префиксът *contra-* означава „противоположен, срещу“ и се комбинира със съществителни, отименни прилагателни и глаголи: *contraindicate* – *противопоказан съм на*, *contrafactual* – *неистинен*, *contraband* – *контрабанда*, *counter-attack* – *контраатака*.

От 20 изследвани лексеми 8 запазват на български език чуждия префикс. Единични примери се превеждат на български език с помощта на *против-/о-*: *contrariety* – *противоречие*. Само за един от примерите се предлага българският префикс *раз-*: *contradistinguish* – *разграничавам*. Не бяха открити лексеми, при които префикс *contra-/counter-* да се превежда с други префикси с отрицателна семантика.

3. Префикс *dis-*

Префиксът *dis-*, който е фонологичен вариант на *de-* и *des-*, образува реверсивни глаголи от чужди глаголни основи в английския език: *disassemble* – *разглобявам, демонтирам*; *disassociate* – *разделям, отделям* и др.

Отделно от образуването на реверсивни глаголи чрез деривация, както описва и Инго Плаг, „префиксът отрича глаголната основа по същия начин, както и синтактичната негация чрез частица *not*” (Плаг 2002: 125): *disagree* = *not agree* – *не съм съгласен*, *disobey* = *not obey* – *не изпълнявам, не слушам*, *dislike* = *not like* – *не харесвам*. С помощта на префикса *dis-* се образуват глаголи, представляващи моноафиксална негация.

Dis- се среща и в състава на съществителни имена, но често не е ясно дали е прибавен към основа съществително име или към глаголна основа в английския език, срв.: *dis + organization*, или *dis + organize + ation*.

---

⁸ *Против(о)-* се свързва и с думи от чужд произход, които се употребяват като термини, напр. *противоконституционен*.

Плаг отбелязва, че при известен брой съществителни имена префикс *dis-* означава „липса на X“, където X е съществителното, към което е прибавен афиксът. Такива примери са: *disfluency* – немилост, неодобрение, *disinformation* – неинформираност, *disanalogy* – несъгласие, разногласие, дисхармония (примерите са по Плаг 2002: 126).

Освен със съществителни и глаголи префикс *dis-* се употребява и с прилагателни имена със значение „не X“, където X е прилагателно име: *dishonest* – нечестен, *dispassionate* – безпристрастен, непредубеден, *disproportional* – непропорционален, *диспропорционален*.

Йесперсен отбелязва, че понякога префиксът *dis-* и префиксът *in-* са взаимозаменяеми при глаголни лексеми и имат една и съща семантика, срв.: *disburden/unburden*; *disembarrass/unembarrass*.

Това обаче не може да бъде изведено като принцип, тъй като езиковият материал съдържа множество примери, при които употребата на едната или другата представка могат да изразяват различни значения. Например лексемите *disinterested* и *uninterested* имат различна семантика. Първата лексема означава *незаинтересован, безкористен*, докато значението на втората е *безразличен, равнодушен*.

4. Префикс *no-*

В *Negation in English and Other Languages* Йесперсен (1917) включва и отрицателния префикс *no-*. Изглежда, че в миналото процесът на образуването на производни думи, съдържащи префикс *no-*, е бил доста по-продуктивен, тъй като в анализирания корпус само 15 думи са образувани с префикс *no-*, предимно глаголи и съществителни имена. Тъй като в английския език глаголите и съществителните имена не са морфологично различни, в българският език думите с конструкция [*no* + N/V] се предават с помощта на синтактични перифрази, означаващи „който не е направил нещо“ или „не изисква нещо да бъде направено“ напр.: *no account* – *негоден за нищо човек, нехранимайко*; *no-iron* – *който не изисква гладене*.

В два случая: *no-confidence* – *недоверие* и *no-glare* – *незаслепяващ* конструкцията се превежда, без да е необходимо перифразиране.

5. Префикс *non-*

Според Куърк представката *non-* е основна в инвентара на негативните представки. За автора префикс *non-* най-често представлява „бинарна опозиция, която не може да се степенува, за разлика от думите, деривирани от същата основа, но чрез

представката *un-*: така **rather non-scientific* е неприемливо, докато *rather unscientific* е съвсем приемливо словосъчетание.“ (Куърк 1985: 1545).

В *A Comprehensive Grammar of the English Language* Куърк (ibid) определя *non-* като представка, която се съчетава най-често със съществителни имена, назоваващи действие, със съществителни имена, означаващи вършителя на действието като: *non-smoker* – *непушач*, *non-acceptance* – *неприемане* и др.

Тя се съчетава също и с прилагателни имена (*non-perishable* – *неразвалящ се/неподлежащ на развала*) и по-рядко с наречия (*non-trivially* – *нетривиално*) (примерите са по Куърк 1985: 1540).

Хорн (1989: 147) изрично отбелязва, че : „Голям брой отрицателни лексеми се образуват чрез прибавяне на латинската представка *non-*, особено когато употребата на *un-* и *in-* за образуване на нови думи е невъзможна.“.

Според него разпространението на юридически термини от типа: *nonage* – *непълнолетие*, *nonmaturity*, *non-competence* – *незрялост*, *non-performance* – *неизпълнение*, *non-suitor* – *отхвърляне на дело*, във всекидневния език са причината подобен словообразователен модел да стане продуктивен.

От 70 лексеми, съдържащи представка *non-* в корпуса, повече от половината – 45, се превеждат на български език с префикс *не-*: *non-effective* – *негоден*, *nonentity* – *небитие*, *non-durable* – *непродължителен*, *nontrafficking* и др. 25 от примерите са преведени описателно: *non-stop* – *който не спира*, *без прекъсване*, *non-skid* – *който не се плъзга* и др. Само няколко примера са преведени на български език с представка *без-*, напр.: *nonparous* – *бездетен*, *noncash* – *безкасов*, *non-partisan* – *безпристрастен*, *non-party* – *безпартиен* и др.

Лексемите, които се превеждат на български език с префикс *не-*, илюстрират негация от типа „не X“, където X е изходната лексема, а тези, които се превеждат с помощта на префикс *без-*, изразяват негация от типа „липса на X“.

6. Префиксите *un-/in-*

Както отбелязва О. Йесперсен (ibid), в английския език най-фреквентните отрицателни префикси са *un-* и *in-*, като и „двете форми водят произхода си от една и съща арианска форма – *n-*, редуцирано от отрицателната дума *ne*.“

Un- е домашна английска представка, докато *in-* е с латински произход и е „влязла в английския език чрез множество френски и латински заемки“ (Йесперсен 1917: 139). Префиксът *un-* „може да бъде прибавен към глаголи или съществителни имена (най-вече с домашен англо-саксонски произход), като изразява реверсивно или

привативно значение: *unbind* – развързвам, *unwind* – развивам, *unwrap* – разопаковам“ (Плаг 2002: 127), като с негова помощ се образуват моноафиксални антоними. Този тип антоними на български език също са моноафиксални.

Префиксът *un-* се използва за изразяване на отрицание както при производни, така и при прости прилагателни имена: *unhappy* – нещастен, *unsuccessful* – неуспешен, *unreadable* – нечетлив. Въз основа на направените до онзи момент изследвания Цимер (1964) и Йесперсен (1917) стигат до заключение, че в „немски, шведски, английски и френски език негативните прилагателни имена, образувани чрез прибавяне на отрицателна представка *un-*, изразяват неодобрение, пренебрежение и като цяло са оценъчно негативни“ (цит. по Хорн 1989: 273).

Като цяло описанието на изразяване отрицание с префиксите *un-* и *in-* намира добро обяснение в схемата на Крус, която ясно изобразява образуването на отрицателни думи чрез прибавянето на представки: [отрицателен афикс + оценъчноположителна основа = оценъчноотрицателна производна дума] (Хорн 1989 : 273).

Всички отрицателни причастия, завършващи на *-(e)d*, се образуват с помощта на префикс *un-*, а прилагателните имена, завършващи на *-able*, се образуват с помощта на префикс *in-*: *unnumbered* – неномериран, но *innumerable* – безброен, неизброим; *undistinguished* – незабележителен, но *indistinguishable* – неразличим (Йесперсен 1917: 140). Това показва, че различните части на речта проявяват избирателност спрямо аломорфа на отрицателната морфема.

В миналото двете представки са били взаимозаменяеми „в някои случаи – представка *un-* се е прибавяла към основи, съдържащи отглаголни наставки от типа: *-ible*, *-able*, *-ed* или *-ing* причастие“ (Йесперсен 1917: 144).

Оказва се обаче, че в изследвания корпус се наблюдават редица изключения. Въпреки че завършват със суфикс *-able/-ible*, съществуват доста думи, чиято отрицателна форма е образувана с помощта на префикс *un-*: *unadvisable* – не препоръчителен, *unbearable* – непоносим, *unforeseen* – непредвиден, неочакван.

В емпиричния материал няма случаи на причастия, завършващи на *-(e)d*, които образуват антоними с помощта на префикс *in-*.

Цимер отбелязва, че докато повечето думи, образувани с *in-*, „са изолирани веднъж-завинаги и се изучават от децата като цялостни структури, винаги има възможност да се образува нова дума с *un-*“ (Цимер, 1964: 44), което показва, че *un-* е по-продуктивна представка и има по-висока степен на съчетаемост в сравнение с *in-*.

Анализът на съответствията в българския език показва, че двата префикса *in-* и *in-* се появяват в ограничени семантични полета. И двата се превеждат на български език предимно с префиксоид *не-* и префикс *без-*. От 400 примера, съдържащи префикс *in-*, 280 се превеждат с *не-*, 30 – с *без-*, 21 – с *раз-*, с *от-* – 16 и 50 – описателно.

При анализа на префикс *in-* и разновидностите му *il-,ir-,im-* се наблюдава следната закономерност. От 300 примера 200 се превеждат с *не-*, 30 – с *без-*, а останалите 70 – описателно.

7. Суфикс *-free*

Суфикс *-free* е включен в дисертационния труд, защото и той, както и част от останалите негативни афикси, означава „липса на, без X“, като семантично се доближава най-много до суфикс *-less*. Той не е включен в класификацията на суфикси и префикси⁹ на Плаг, Куърк, Арнолд и Лайънз. Хорн изтъква, че „изразяването на отрицание се извършва предимно чрез префикси, а не - както е било в миналото - и чрез суфиксите *-free, -less, -frei, -los* и др.“ (Хорн 1989: 292)

Открихме 15 примера, съдържащи суфикс *-free*, който се изписва с дефис, сигнализиращ статута му на свободна морфема: *trouble-free, sugar-free, alcohol-free, caffeine-free, interest-free*. На български език изброените примери се превеждат предимно описателно, като при част от тях може да се образува прилагателно име, съдържащо префикс *без-*: *без дефект, без захар, без алкохол (безалкохолен), без кофеин (безкофеинов), без лихва (безлихвен)* и др. Някои от изброените примери имат синоним, изразен чрез основата на думата и суфикс *-less*. Според нас в такива случаи двете лексеми имат една и съща семантика, тоест суфиксите са взаимозаменяеми срв.: *sugar-free* и *sugarless* – *без захар, wrinkle-free* и *wrinkleless* – *без бръчки, гладък* и др.

8. Суфикс *-less*

В съвременния английски език суфиксът *less-* е най-високо честотен при образуването на лексеми с отрицателно значение от положителни или неутрални основи. Наставка *-less* означава „липса на X“ в състава на прилагателните имена. В българския език най-често му съответства префикс *без-*: *childless* – *бездетен, peerless* – *безподобен*.

Арнолд изтъква, че в „съвременния английски език с прибавяне на суфикс *-less* [...] се образуват нови думи с отрицателно значение, но само от думи, съдържащи наставка *-ful*“ (Арнолд 1986: 213).

---

⁹ *free-* може да изпълнява службата и на префикс, но тази употреба не представлява интерес за настоящото изследване

Анализът на изследвания корпус показва, че от 40 прилагателни имена в английския език, съдържащи суфикс *-less*, само 11 произлизат от думи, съдържащи суфикс *-ful*, което ни кара да не се съгласим с твърдението на Арнолд, че само лексеми, съдържащи суфикс *-ful*, образуват антоним с помощта на суфикс *-less*. Такива примери са: *merciful – merciless*, *милостив, състрадателен – безжалостен*, *artful – artless*, *изкусен – нескръчен, неопитен*, *hopeful – hopeless*, *обещаващ – безнадежден* и др. Прави впечатление, че тези 11 прилагателни имена се превеждат на български език с помощта на домашните префикси *не-* и *без-*, като са разпределени почти по равно: 6 се превеждат с *без-* и 5 – с *не-*.

В останалите случаи, когато *less-* не замества *ful-*, речниците дават два варианта на превод: или с *не-*, или *без-* към различни основи, напр. *peerless – безподобен, несравним*, *shiftless – некадърен, безотговорен* и др., или само с префикс *без-* в случаи като *endless – безкраен*, *homeless – бездомен* и др.

В тази глава са разгледани английските афикси за изразяване на негация. Описани са значенията им, правилата за употребата им, и съответните преводни еквиваленти на другия език. Описана е честотата на появата на английските префикси при превода, като - когато даден афикс се превежда с повече от три афикса - са използвани и статистически графики за прегледност на данните. В някои случаи даден афикс може да се преведе с голям набор от префикси или суфикси в другия език, такъв пример са префиксите *un-/in-*. В случаите на префикси с чужд произход те обикновено се запазват и в двата езика.

С прибавяне на даден негативен префикс могат да се образуват както моноафиксални, така и биафиксални антоними в изходния език, като при превода им може да се наблюдават различия – от моноафиксални да се превърнат в биафиксални и обратно.

ПЕТА ГЛАВА

НЕПРЯКО ИЗРАЗЯВАНЕ НА НЕГАЦИЯ

5.1. Афикси с пейоративно значение

5.1.1. Афикси с пейоративно значение в българския език

В тази глава се разглеждат няколко разновидности при изразяването на непряка негация. Използваме този термин, независимо че той не е широко застъпен в българското езикознание, защото според нас разглежданите видове негация семантично се различават от тези, при които негацията е явна и изразена директно.

В лексемите с пейоративно значение негацията е имплицитна, закодирана в значенията на афиксите.

На български, както и на английски език, се наблюдават значителен брой суфикси с пейоративно значение. За създаването на нови лексеми, е важна семантиката на самия афикс. При голяма част от лексемите семантичната обусловеност на думата произтича именно от афикса. Афиксите с пейоративно значение в българския и английския език образуват „думи или изрази, изразяващи отрицателна оценка, имащи обиден и негативен ефект. Изразяват омаловажаване, презрение или антипатия от страна на говорещия“ (Куърк 1985: 1541), което според нас е израз на индиректна негация. Както и досега водещ принцип на подбора на афиксите (изключение прави частта, описваща феномена *енантиосемия*) е разглеждането им според отрицателния оттенък в семантиката на деривираните думи.

На български език такива суфикси, изразяващи насмешливо, отрицателно отношение на говорещия, са: *-а, -ан/-ко, -аш, -ко, -ло, -льо, -ище, -уша*.

5.1.2. Афикси с пейоративно значение в английския език

В английския език също съществуват суфикси, които имат пейоративно значение. Както и при българските суфикси, изразяващи пейоративно значение, понякога отрицателното значение може да не бъде напълно изразено. Преводът на подобни лексеми на български език почти винаги запазва отрицателното или подигравателно значение (както е имплицитно заложено в думата). Английски суфикси с пейоративно значение, разгледани в изследването, са: *-ard/-tard, -a/ster, -ite, -rel*.

При пейоративните суфикси, изразяващи отрицание, както в българските, така и в английските примери не се наблюдава еквивалентен пейоративен отрицателен афикс в другия език, така че в повечето случаи лексемите се превеждат описателно. Трябва също да се отбележи, че при някои суфикси силата на пейоративната семантика е намаляла, или изчезнала, както е при *tapster – барман, songster – певец* и др.

5.2. Феноменът *енантиосемия* в българския и английския език

Феноменът *енантиосемия* е езиково явление, при което в зависимост от контекста, лексемите могат да имат положителна или отрицателна семантика, или две противоположни значения.

Енантиосемията като феномен на езика занимава лингвистите в продължение на почти век и половина. В последните години изследванията, посветени на това езиково явление, отново се възраждат. Въпросът е разглеждан в английски, немски, полски, чешки, руски език.

Един от първите учени, които идентифицират енантиосемията като езиково явление, е руският учен Шерцъл, като той самият отбелязва, „че терминът енантиосемия е неподходящо подбран, но в случая незаменим, защото няма по-подходящ“ (Шерцъл 1884: 259). В българския език феноменът *енантиосемия* е разглеждан от Тодор Балкански (1979), Е. Пернишка (1981) и Максим Стаменов (2013). В английския език явлението *енантиосемия* е разглеждано подробно от Бьохмерова (1997), Алис Клегер (2013) и др. езиковеди, които подробно описват примерите и ги систематизират в различни групи.

В българския език думите, илюстриращи явлението енантиосемия, не са многобройни. Корпусът съдържа пълнозначни думи – съществителни имена, прилагателни имена и глаголи, както и частици, съюзи, представки, които включват две противоположни значения. Освен тях съществуват думи, чието значение се променя в зависимост от предлога след тях, както и междуметия, които могат да изразяват както радост, така и съжаление.

В изследването думите, които проявяват енантиосемия, са подразделени в осем групи. В първата група се разглеждат думи, в чието основно значение в тълковния речник е заложено и противоположно значение. В следващата група са включени думи, употребени заедно с предлог, чието значение е противоположно или зависи от предлога след глагола. На трето място е групата, съдържаща междуметия, които могат да изразяват противоположно значение в зависимост от контекста на употреба. Четвърти по ред са описани причастията с двойно значение. В петата група са включени думи, които означават както единствено, така и множествено число или обобщено понятие. Шеста група обхваща частици, съюзи и предлози, изразяващи енантиосемия. На седмо място се описват думи, които в същността си включват две противоположни алтернативни действия, чието значение се пояснява от употребата им в контекст. В осмата група са дадени представки, които имат противоположно значение. В последната - девета група, се разглеждат думи, чиято конотативна употреба води до появата на енантиосемия.

В английския език въпросът за енантиосемията е разглеждан и изследван по-обстойно. От 70 примера за енантиосемия в българския език най-многобройни са съществителните имена – 34 на брой, следвани от глаголите – 21. Прилагателни имена, изразяващи това езиково явление, са 5, а от наречията, частиците и междуметията и предлозите – само единични примери.

Както в българския, така и в английския език, *енантиосемията* се проявява почти при всички части на речта. От разгледаните примери, в съгласие със становището на Балкански (1979), се стига до извода, че в двата езика появата на този езиков феномен представлява междинно явление между полисемията, омонимията и антонимията и не е свързана със степента на развитие на даден език, както твърди Щерцъл, а изразява богатството и динамичността му.

5.3. Изразяване на *специална* негация в българския и английския език

Последният вид негация, който се разглежда в дисертационния труд, е изразяването на т.нар. *специална негация* в българския и английския език. Включваме този вид негация, тъй като Йесперсен я описва като „непряка“ или „специална“ негация и я разглежда отделно от синтактичната. Това езиково явление Йесперсен описва като „изразяване на отрицание чрез непреки и косвени способности.“ (Йесперсен 1917: 22) Авторът разграничава няколко начина за изразяване на индиректна негация. Предвид целите и задачите на изследването се разглежда само един от видовете непреки негативни конструкции – изразяването на отрицателно твърдение чрез употребата на въпросителни изречения.

А. Новиков (1973) отбелязва, че две значения на една дума, могат да бъдат разглеждани и като речеви енантисеми (вж. 5.2), създадени в определен контекст на иронична, експресивна и друга интонация. Балкански илюстрира това твърдение с примерите: „Много си чистичък!“, „Леле, какъв си хубавец!“ (Балкански 1979: 113), като и двата примера са употребени иронично. Тоест т.нар. специална негация по Йесперсен може да се разглежда и като вид речева енантисемия.

Емпирична база на анализа са примери, ексцерпирани от най-новия превод на класическото произведение „Бай Ганьо“ от 2010 г., тъй като в текста се съдържат типични прояви на ирония и експресивност.

В българското езикознание термините *индиректна*, *непряка* или *специална* негация не се употребяват. Термините на български език, които се доближават най-много до английския *indirect negation*, са *частноотрицателни* или *частичноотрицателни съждения*. Според нас това езиково явление може да се определи като: асиметрична езикова структура, в която отрицанието в плана на съдържанието липсва в плана на изразяването.

Непреките негативни конструкции са изрази, които, без да са отрицателни по своята същност, изразяват определен вид отрицание, докато при

частичноотрицателните съждения отрицанието се отнася до конкретен сегмент от изречението. В българското езиковзнание този тип изречения са класифицирани от К. Попов като *въпросително-реторически*.

Реторичните въпроси могат да бъдат подразделени в няколко групи:

1. Реторични въпроси, образувани без употреба на пълнозначна въпросителна дума.

При този вид реторични въпроси не се наблюдават съществени различия при преводните им еквиваленти.

- *Все аз ли ще ви оправям! (= аз няма да ви оправям винаги)¹⁰*
Is it always up to me to fix things up for you? (= it is not always up to me to fix things up for you?)

2. Реторични въпроси, съдържащи модалните частици *мигар*, *зер*, *санким*, *чунким* и др.

Изброените модални частици са характерни за българския разговорен език през XIX и началото на XX и са от турски произход. В съвременния книжовен български език те са с ниска честотност.

Р. Ницолова (Ницолова 1984: 119) описва този тип изречения като въпроси, на които говорещият изразява очакване на отрицателен отговор.

- *Мигар добро ти мислят? (= не ти мислят доброто)*
You think they want to do you a favour? (= they don't want to do you a favour)

3. Реторични въпроси, съдържащи *after all* в английския превод

Според Йесперсен употребата на адвербиалната фраза *after all* във въпросително изречение на английски език е ясен маркер за наличието на реторичен въпрос.

- *Па най-сетне с жени какво ще се церемонии? (= няма какво да се церемонии с жени)*
After all what's the point of standing on ceremony with women? (= there is no point of standing on ceremony with women)

4. Предаване на реторични въпроси с негативно значение чрез отрицателни съобщителни изречения на английски език

- *Чакай де, какво си видял ти още? (= не си видял нищо)*
You haven't seen anything yet.

---

¹⁰ Текстът в скоби е моя интерпретация

В дисертационния труд са разгледани още няколко вида реторични въпроси и са описани начините им за превод на английски език.

Употребата на индиректна негация както в българския, така и в английския език е начин говорещият да изрази отношението си към казаното. И в двата езика употребата на специална негация представлява стилистическо средство за постигане на по-голяма експресивност. Обобщавайки наблюденията си върху приведените по-горе примери, можем да направим следните **изводи**:

Непреките негативни конструкции съществуват и в двата езика, но начините, по които се изразяват, могат да бъдат различни. Илюстрация на подобни различия е употребата на наречието *after all* в английския език и модалните *частици мигар, санким чунким* в българския език при образуването на реторични въпроси. Въпреки различията в използваните изразни средства се наблюдава симетрия при образуването на реторични въпроси с или без въпросителна дума.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Темата за отрицанието като универсално явление в човешкия език и начините за изразяването му винаги са били обект на езиковедски изследвания. Всеки език има различни начини и механизми за изразяване на негация на фонетично, морфологично, лексикално и синтактично равнище. Морфологичната негация най-често е изразена чрез негативни афикси, в който случай говорим за афиксална негация, но може да се съдържа в семантиката на лексемата, когато се наблюдава безафиксална негация.

Афиксалната негация може да бъде директна и индиректна. Директната афиксална негация се наблюдава при лексеми, които съдържат в морфологичната си структура негативни афикси, докато при индиректната афиксална негация, афиксите не са директно негативни, но в състава на деривираните лексеми придават негативно значение на цялата дума. Примери за такава индиректна афиксална негация са случаите на деривирание на лексеми с пейоративно значение.

Безафиксалната негация се подразделя в две основни групи: лексикална - думи с инхерентно негативно значение, и енантиосемия - една и съща дума, чиято семантика включва както положително или неутрално значение, така и инхерентно негативно значение. Случаите на енантиосемия могат да се интерпретират като специфичен вид полисемия, омонимия или антонимия.

Разглеждането на негацията - в рамките на антонимни двойки и в съпоставка с преводните еквиваленти в английския език и обратно, променя интерпретацията на негативната афиксация в сравнение с познатите в английската и българската езиковедска литература класификации.

В настоящия труд са описани всички афикси, които имат отношение към отрицанието при образуването на антонимни двойки, като включваме афиксите, които изразяват противоположен признак или явление, отричане на назованото в основата, липса и обратна насоченост на действието. За целта са разгледани видовете антоними и особеностите им, като основната тежест е поставена върху описанието на значението и употребата на афикси, образуващи лексеми с отрицателно значение и влизащи в съставя на антонимни двойки в българския и английския език.

От съпоставителния анализ на преводните еквиваленти на негативните афикси в двата езика можем да направим следните **изводи**:

1. При повечето примери на директна афиксална негация се наблюдава пълно съвпадение при превода на съответния афикс в двата езика и в двете посоки на превод. Това е регулярно при лексеми, съдържащи заети и в двата езика гръцки или латински афикси: *антисептичен – aseptic, аполитичен – apolitical, деколонизирам – decolonize* и др.

В по-малък брой случаи видът на антонимите при превода се изменя – на деривационни антоними в единия език съответстват абсолютни в другия, напр.: *отварям – затварям; open – close*.

2. Често явление са онези случаи на моноафиксални антоними в английския език, на които съответстват биафиксални в българския и обратно. Такива примери са: *замразявам – размразявам, frost – defrost, закачам – откачам, hook – unhook* и др.

3. Констатирани бяха редица прилики, но и множество различия при употребата и съчетаемостта на всеки от афиксите. В по-големия брой случаи даден негативен афикс в единия език се превежда с един конкретен афикс на другия език.

В немалко случаи обаче еквивалентният превод на даден афикс от единия език представлява множество от афиксални варианти на другия.

Това показва, че преводната еквивалентност в квантитативно отношение се различава в зависимост от посоката на превода и конкретните словообразователни средства, съществуващи в инвентара на съответния език.

4. И в двата езика преобладава употребата на префикси при изразяването на директна афиксална негация на морфологично равнище. В българския език това е

абсолютно правило, докато в английския език директната афиксална негация включва и суфиксите *-less, -free*, както и още няколко пълнозначни думи, употребявани като суфикси. В количествено отношение трябва да се отбележи, че в инвентара на българския език глаголните префикси са по-многобройни, в сравнение с тези в английския език.

5. Индиректната афиксална негация и в двата езика, най-вече при лексемите с пейоративно значение, не показва съществени разлики, тъй като и в двата езика суфиксите са основно средство за изразяване на пейоративно отрицателно значение. Трябва да се отбележи, че в повечето случаи както английските, така и българските преводни еквиваленти на пейоративни деривати са недеривирани лексеми.

С оглед на това, че голяма част от разглежданите въпроси и явления са слабо застъпени в българското езикознание, се прави опит за систематизиране на видовете отрицателни афикси и начините им за превод. Разширява се и се дефинира обхватът на т.нар. индиректна негация, като се подразделя на афиксална и безафиксална, всяка от които е разгледана поотделно и са специфицирани начини за нейното изразяване.

6. С цел обхващане на възможно най-голяма част от начините на изразяване на негация са разгледани и случаи на имплицитна или безафиксална индиректна негация, която обхваща два основни случая – енантиосемията и специалната негация по Йесперсен.

6.1. Енантиосемията е феномен, който съществува както българския, така и в английския език. Ексерпирани са и са анализирани различни примери за енантиосемия, които са класифицирани и описани според частите на речта, към които дадените думи принадлежат. Анализът показва, че както в българския език, така и в английския, феноменът *енантиосемия*, който е свързващо звено между полисемията, антонимията и омонимията, се проявява почти при всички части на речта.

6.2. Разгледан е и един особен вид негация, който Йесперсен описва като *индиректна* или *специална*. И в двата езика употребата на *специална* негация представлява стилистично средство за изразяване на по-голяма експресивност. Специалните негативни конструкции съществуват и в двата езика, но се изразяват по различен начин.

Въпреки типологичните различия между двата езика в синтактично отношение, при образуването на реторични въпроси с или без въпросителна дума анализът показва пълна симетрия.

Настоящият труд разглежда темата за изразяване на негация на морфологично равнище в съпоставителен план, но в никакъв случай не изчерпва всички свързани с

афиксалната и безафиксалната негация въпроси, а напротив - поставя нови проблеми, които са от интерес за лингвистите, тъй като негацията е разностранен и често противоречив феномен, който представлява евристично предизвикателство за лингвистиката като научна дисциплина, особено когато проблемите се разглеждат от перспективата на сравнителното и съпоставителното езикознание.

СПРАВКА ЗА НАУЧНИТЕ ПРИНОСИ НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

Дисертационният труд е актуален и съобразен с най-новите изследователски полета на анализ на негацията на морфологично и лексикално равнище в българския и английския език.

От гледище на съществуващите досега изследвания то е приносно заради системно прилагания съпоставителен подход при описанието на отделните прояви на негация в двата езика.

В теоретичен план е направен опит за преглед на съществуващите класификации на морфологичната негация в българския и английския език, като се предлага разширяване на приетите в литературата негативни афикси с прибавяне на такива, чрез които деривираните думи придобиват отрицателно значение в сравнение с изходните.

Въвеждат се понятията директна или индиректна негация за българския език.

Установяват се основните характеристики и съчетаемост на т. нар. отрицателни афикси, като се анализират и преводните им еквиваленти в другия език.

Установява се връзка между видовете афикси в двата езика по отношение на изразяването на директна и индиректна негация, като се формулират следните зависимости:

а) Афиксите, образуващи т. нар. директна негация в двата езика, са предимно префикси. Наблюдават се няколко изключения в английския език, напр. суфиксите *-free* и *-less*.

б) Афиксите, изразяващи негативно пейоративно значение, са представени от суфикси и в двата езика. Пейоративните суфикси са езиково специфични за всеки един от тях и нямат суфиксални съответствия в другия език, поради което при превод се представят описателно или чрез функционални еквиваленти.

Подробно и в съпоставителен план се разглежда феноменът енантиосемия, при който в повечето случаи се установява липса на еквивалентност при отделните лексеми, което показва, че явлението е специфично за всеки от езиците и индикира несъпоставимост на двата езика на системно равнище, за разлика от директната негация.

Поставя се проблемът за т. нар. *специална* негация и нейните подвидове в българския и английския език, като се установява в кои от случаите съществува еквивалентност и в кои - не.

Подобно изследване би могло да бъде от полза при точния превод на лексеми от и на български или английски език, като се изяснява употребата на един или друг афикс, с цел запазване значението и конотацията на думите от изходния текст.

ЦИТИРАНА ЛИТЕРАТУРА В АВТОРЕФЕРАТА

1. **Аврамова 2002:** Аврамова, Цв. Словообразователни тенденции при съществителните имена в българския и чешкия език в края на XX век. Дисертация за присъждане на научната и образователна степен „доктор“. София, 2002.
2. **Андрю 1986:** Andrew, E. A Synchronic Semantic Analysis of de- and un- in American English. В: *American speech*, 1986.
3. **Аристотел 1961 - 1966:** Aristotle. Works. 1961 – 1966. Including Categories, De Interpretatione. Prior and Posterior Analytics. London: Oxford University Press.
4. **Арнольд 1986:** Арнольд, И. В. Лексикология съвременного английского языка. Москва, 1986.
5. **Балкански 1979:** Балкански, Т. „Явлението енантисемия в съвременния български език“ – Български език, 1979, № 2, сс. 111-119.
6. **Белигън 2012:** Lexical negation in English: the case of un- and in-. Париж: Universite Paris Sorbonne, 2012.
7. **Блумфийлд 1935:** Bloomfield, L. Language. New York, 1935.
8. **Бояджиев 1986:** Бояджиев, Т. Българска лексикология, София, 1986.
9. **Бьохмерова 1997:** Bohmerova, A. Enantiosemy as a Lexical and Semantic Phenomenon in English. – В: *Philologica XLVI*.
10. **Ватева 2001:** Ватева, В. Семантична класификация на преходните глаголи за движение. Традиция и съвременност в българския език. – В: Сборник в чест на проф. Л. Андрейчин. София, 2001, сс. 230 – 234.
11. **Гардинър 1922:** Gardiner, A. H. In definition of the word and sentence/ *The British journal of psychology*/ XII, pp. 355, 1922.
12. **Джоши 2012:** Joshi, Sh. Affixal Negation – direct, indirect and their subtypes. В: *Syntaxe et semantique*, 2012, pp. 49-63.
13. **Дорис 2011:** Doris, P. Negative indefinites. New York: Oxford University Press, 2011.
14. **Зидарова 1998:** Зидарова В. Очерк по българска лексикология. Пловдив: Пловдивско университетско издателство, 1998.
15. **Зидарова 2002:** Зидарова, В. Моноафиксални антоними в българския и полския език – словообразователен паралел. Налично в: <http://georgesg.info/belb/personal/zidarova/antonimi.htm>. Февруари 2015. Посетено Март 2017.

16. **Йесперсен 1917:** Jespersen. O. Negation in English and other languages. Copenhagen, 1917.
17. **Клегер 2013:** Klegr, A. The limits of polysemy: enantiosemy. *Linguistica Pragensia* 2, 2013, 7-23.
18. **Константинов 1983:** Константинов, А. Бай Ганьо. София: Български писател, 1983.
19. **Коспартова 1970:** Коспартова, М. По въпроса за антонимията. - В: Известия на ИБЕ, кн. XIX, 1970.
20. **Куртева 2007:** Куртева, Т. Синтагматика и семантична функция на глаголните представки в съвременния български език. София: Астарта, 2007.
21. **Куцаров 2007:** Куцаров, Ив. Теоретична граматика на българския език. Морфология. Пловдив: Пловдивско университетско издателство, 2007.
22. **Куърк 1985:** Quirk, Randolph and Greenbaum, Sidney and Leech, Geoffrey and Svartvik, Jan. *A Comprehensive Grammar of the English Language*. London: Longman, 1985.
23. **Лайънз 2001:** Lyons, J. *Semantics*. London: Cambridge, 2001.
24. **Лакова 1999/2000:** Лакова. М. Някои извънморфологични особености на българските глаголи. Сп. *Български език* 1999/2000, кн. 4-5, сс. 54-74.
25. **Молхова 1986:** Molhova J., *The Noun. A Contrastive English-Bulgarian Study*. Sofia: Jusauthor, 1992.
26. **Ницолова 1984:** Ницолова, Р. Прагматичен аспект на изречението в българския книжовен език. София: Народна просвета, 1984.
27. **Новиков 1973:** Новиков, Л. А. Антонимия в русском языке (Семантический анализ противоположности в лексике) Москва, 1973.
28. **Палмър 1982:** Palmer, F. *Semantics. A new outline*. М., 1982.
29. **Пернишка 1981:** Пернишка, Ем. „Проява на енантioseмия при означаване на количествените категории от съществителните имена. - *Български език*, 1981, № 2, с. 150-154.
30. **Петрова 2009:** Петрова, Ст. *Българска граматика. Основни правила*. София, 2009.
31. **Плаг 2002:** Plag, I. *Word formation in English*. Cambridge: Cambridge university press, 2002.
32. **Сапир 1921:** *An introduction to the study of speech*. London, 1921.

33. **Спенсър 1914:** Spencer, H. Kanarese Grammar. Mysore: Wesleyan Mission Press, 1914.
34. **Стаменов 2013:** Stamenov. M. Enantiosemy as a Phenomenon of Language. в: <https://www.researchgate.net/publication/258925463_Enantiosemy_as_a_Phenomenon_of_Language_in_Bulgarian>. Публикувано ноември 2014. Посетено 10 октомври, 2016.
35. **Стоянов ред. 1983:** Граматика на съвременния български книжовен език, том II, Морфология. Ред. Ст. Стоянов. София: Академично издателство на БАН, 1983.
36. **Фрийдман 2010:** Friedman. A. Bai Ganyo: Incredible Tales of a Modern Bulgarian. University of Wisconsin, 2010.
37. **Христов 1992:** Христов, Ив. Аристотел- категории. София, 1992.
38. **Хорн 1989:** Horn. L. A natural history of negation. Chicago: University of Chicago press, 1989.
39. **Цимер 1964:** Zimmer, K. Affixation in English and other languages: An investigation of restricted productivity, in Supplement to Word, vol 20, Monograph 5, 1964.
40. **Шерцъл 1884:** Шерцъл, В. И. О словах с противоположными значениями (или о так называемой енантioseмии). Воронеж, 1884.

Речници

1. **Английско-български речник 2006:** Универсален речник – английско-български. Понс, София, 2006.
2. **Българско-английски речник 2007 :** Българско-английски речник. София, 2007.
3. **БТР 1995:** Андрейчин, Л., Георгиев, Л., Илчев, Ст., Тодоров, Цв. и др. Български тълковен речник. София: „Наука и изкуство“, 1995.
4. **РБЕ 1993:** Речник на българския език. Т.9. София, АИ „Професор Марин Дринов“, 1993.
5. **РБЕ 1998:** Речник на българския език. т.10. София, АИ „Професор Марин Дринов“, 1998.
6. Longman dictionary of contemporary English. 1995.
7. www.dictionary.com.
8. www.eurodict.com.

9. www.onlinerechnik.com.

10. www.t-rechnik.co

СПИСЪК НА ПУБЛИКАЦИИТЕ ПО ТЕМАТА НА ДИСЕРТАЦИЯТА

- *Наблюдение върху употребата на някои непреки негативни конструкции в българския език (в съпоставка с английския език)*, Научни трудове на ПУ "Паисий Хилендарски", т.51, кн.1, сб. Б, 296-304; ISSN 0861-0029
- *Префиксоид „не” в състава на думите и начините му за превод на английски език*, “Orbis linguarum”, Volume 13, issue 2, 91-94
- *Особености и характеристики на някои отрицателни форманти в английския и българския език 2* - сборник от конференция „Хранителна наука, техника и технологии 2015”, 23-24 октомври – Научни трудове на университета по хранителни технологии – Пловдив, Том LXII, 2015, 905-910
- *The linguistic phenomenon of enantiosemy in Bulgarian and English language.* Сборник от международна научна конференция „Паисиеви четения 2015, 29-31 октомври, гр. Пловдив, Научни трудове на ПУ "Паисий Хилендарски", т.53, кн.1, сб. А, 683-691; https://science.slovo.uni-plovdiv.net/documents/931150/0/Ezikoznanie_Full_I_20151029-31.pdf